

УДК 378.018.8:373.011.3-051]:159.942-027.1(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.89.17>

Л. В. Іщенко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

О. В. Рябошапка

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

Статтю присвячено проблемі розвитку емоційної культури майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки.

Підґрунтям досліджуваної проблеми є ряд нормативно-правових актів: Закони України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Базовий компонент дошкільної освіти, Державний стандарт початкової освіти, Концепції «Нова українська школа» та розвитку педагогічної освіти тощо.

З'ясовано, що період пандемії COVID-19, повномасштабне вторгнення російської федерації на територію нашої держави актуалізували необхідність розвитку емоційної культури у педагогічних працівників.

Розглянуто поняття «емоційна культура» та здійснено короткий огляд опису даної дефініції, її підґрунтя провідними вченими України.

Визначено, що емоційна культура є необхідною складовою професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи в умовах закладу вищої освіти.

Досліджено, що процесу розвитку емоційної культури майбутнього вчителя початкової школи сприятиме створення сприятливого, гуманного, особистісно орієнтованого освітнього простору, у діяльність якого як суб'єкт буде включений здобувач вищої освіти.

З'ясовано, що для ефективного розвитку емоційної культури майбутнього вчителя у процесі професійної підготовки важливого значення мають освітні компоненти освітньо-професійної програми за якою здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти.

Аналіз означеної проблеми здійснено на прикладі підготовки майбутніх вчителів за освітньо-професійною програмою Дошкільна освіта. Початкова освіта освітнього ступеня Магістр факультету дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.

Навчальної дисципліни, яка б була чітко спрямована на розвиток емоційної культури майбутніх вчителів початкової школи означеною освітньо-професійною програмою не передбачено. Проте, освітніми компонентами, які можуть сприяти розвитку визначено «Теорія і технологія інтегрованого курсу «Я досліджую світ», «Теорія і технологія галузі «Математика», «Технології фахових методик початкової освіти», виробнича педагогічна практика.

У процесі опанування даними дисциплінами здобувачі вищої освіти знайомляться з технологіями, методами, прийомами та формами роботи, притаманними для початкової школи, вчать створювати безпечне освітнє середовище, зокрема емоційно комфортне. У процесі такої роботи майбутні вчителі початкової школи зосереджують увагу і на власному емоційному стані, визначають його вплив на продуктивність педагогічної діяльності, вчать його регулювати.

Ключові слова: емоційна культура, вчитель початкової школи, професійна підготовка, освітній компонент, заклад вищої освіти.

Постановка проблеми. Ситуація, яка виникла в Україні сьогодні, вимагає спеціальної підготовки педагогічних працівників, які, окрім того, що зобов'язані навчити та виховати зростаюче покоління, мають ще й забезпечити безпечний освітній процес для дітей. Проте, варто зважати на те, що кількарічний дистанційний освітній процес, спричинений спочатку пандемією коронавірусу, а на

даній момент повномасштабним вторгненням росії, країни-агресорки, на територію незалежної України досить сильно впливає на психоемоційний стан не лише педагогів, але й усіх мешканців суверенної України, що й зумовлює необхідність розвитку емоційної культури майбутніх вчителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема реформування змісту освіти та необхідності підготовки фахівця нової формації висвітлено у ряді нормативно-законодавчих актів, а саме: Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Базовому компоненті дошкільної освіти, Державному стандарті початкової освіти, Концепціях «Нова українська школа» та розвитку педагогічної освіти тощо.

Проблему професійної підготовки майбутніх фахівців у закладах освіти досліджували В. Андрущенко, О. Антонова, В. Беспалько, І. Бех, В. Бондар, О. Браславська, А. Вербицький, С. Вітвицька, С. Гончаренко, Т. Десятков, О. Дубасенюк, М. Євтух, О. Заболотна, І. Зязюн, О. Коберник, О. Комар, Т. Кошманова, В. Кремінь, А. Маркова, Н. Ничкало, О. Пометун, Л. Пуховська, В. Рибалка, О. Романовський, В. Семиченко, С. Сисоєва, Г. Троцько, Л. Хомич та інші.

Питання, присвячені проблемам формування та розвитку емоційної культури розглядали Н. Агаєв, Б. Барчі, М. Барчій, Н. Білоконна, О. Войтович, Т. Дорошенко, П. Єлисеєва, Г. Казанцева, А. Коваленко, Л. Колтирева, О. Колядинцева, О. Кулева, Г. Монохін, Н. Рачковська, І. Самарокова, М. Саутенкова, О. Скороходова, І. Сухопара, О. Теплова, Н. Трофаїла, Н. Ульянова, А. Чумакова, М. Шпак, Г. Ястребова та інші.

Мета статті. Головною метою даної публікації є розкриття особливостей розвитку емоційної культури майбутніх вчителів початкової школи у процесі професійної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Проблема підготовки вчителя початкової школи в умовах педагогічного закладу вищої освіти постійно змінюється в руслі факторів, які визначають сьогодення. Тому, сьогодні постає необхідність розвивати здатність у вчителя не лише створити безпечне сучасне освітнє середовище, але й мати здатність до регуляції власного емоційного стану.

Проте, спочатку маємо розглянути поняття «емоційна культура». Перш за все, розглянемо дефініцію «культура».

Так, протягом тривалого часу поняття «культура» було епіцентром дослідження багатьох вчених, філософів, суспільних та громадських діячів, оскільки дане поняття є багатогранним та відображає різні аспекти буття людини. З філософського погляду, «культура – догляд, поліпшення, ушляхетнювання тілесно-душевно-духовних сил, схильностей і здібностей людини, а отже – і ступінь їх розвитку» [1].

Культура в широкому сенсі визначається як сукупність практичних, матеріальних, духовних надбань, що відображають історично досягнутий рівень розвитку суспільства і людини та вті-

люються в результатах продуктів її діяльності [2, с. 454]. У вужчому розумінні – це сфера духовного життя суспільства, що охоплює насамперед систему виховання, освіти, духовну творчість (особливо мистецьку), а також установи і організації, що забезпечують їх функціонування [2, с. 454]. Водночас під культурою розуміють рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння певною галуззю знань або діяльністю (культура виробництва, праці, мови, побуту тощо) [2, с. 454].

Чимало досліджень було зроблено протягом розквіту людства, які ми спробували виокремити у групи прихильників біологізаторської та соціологізаторської теорій. Так, засновник німецької філософії І. Кант вбачав у культурі спосіб реалізації природних задатків людини. Е. Тейлор та Т. Кузнецова вважали культуру універсальним способом буття, що визначається сукупністю особливостей, притаманних людині та її «другою природою».

Натомість, В. Андрущенко, В. Кремінь та ін. вважають культуру сферою становлення, розвитку та соціалізації людини. К. Роджерс, А. Швейцер та ін. вбачають у культурі основу гармонізації відносин між людьми на засадах цінностей та ідеалів.

Термін «емоційна культура» відсутній у словниках і психолого-педагогічній літературі та потребує детального вивчення. Це призводить до неналежної уваги до означеної проблеми у процесі підготовки майбутніх вчителів початкової школи у педагогічних закладах вищої освіти.

Донині не сформована єдина система, що сприяє розвитку необхідних умінь у майбутніх учителів. Слід визнати, що студенти опановують певну сукупність знань і вмінь, які входять до складу емоційної культури вчителя, однак не завжди спроможні використати ці знання в практичній діяльності. Це, звичайно, перешкоджає майбутнім фахівцям на шляху їхнього професійного становлення [3, с. 13].

Досліджуючи емоційну культуру як складову професійної підготовки майбутніх педагогів, Б. Барчі та М. Барчій зазначають, що емоційна культура вчителя – інтегративна якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; дозволяє адекватно усвідомлювати власні переживання і переживання вихованців і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам; ефективність педагогічної діяльності [4, с. 247].

Емоційна культура вчителя розглядається науковцями як складне особистісне утворення, інтегрована професійно значуща якість, що набула ціннісної спрямованості, системності, цілісності, здатності до самоуправління і саморегуляції; доз-

воляє адекватно виявляти, усвідомлювати, регулювати власні емоції, переживання, враховувати емоційний стан своїх учнів і вчити їх способам саморегуляції поведінки й керівництва настроєм оточуючих і тим самим функціонально забезпечує розвиток особистості вчителя, відповідність його поведінки особистісним і професійним потребам, ефективність педагогічної діяльності [5].

Для ефективної професійної діяльності педагога, він повинен бути здатним до організації та управління власною поведінкою та вміння впливати на поведінку зростаючого покоління. Все це виявляється у мімічних та пантомімічних навичках педагога, здатності створити безпечне освітнє середовище для учнів, забезпечити їхнє емоційне благополуччя, ефективній взаємодії з учнівською аудиторією та колегами тощо. Важливою якістю є передбачення емоційного стану та його зміни в оточуючих. Отже, педагог повинен не лише управляти власною емоційною культурою, але уміти відчувати та коригувати її в учнів.

Фундамент емоційної культури вчителя має бути закладений у вищій педагогічній школі. Студент – майбутній учитель – повинен бачити зразок, еталон, контактувати з викладачем, який володіє високим рівнем емоційної культури, уміє регулювати, контролювати, подекуди стримувати свої емоційні вияви, бачити й розуміти емоційні стани студентів та учнів [3, с. 13].

У своєму дисертаційному дослідженні Т. Стас визначає емоційну культуру майбутнього вчителя як складне структурне утворення, становлення компонентів якого залежить від результатів опанування студентами функцій педагогічної діяльності й від умови реалізації їхніх творчих можливостей [3, с. 32–33]. Водночас, розглядаючи проблему формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін, І. Анненкова виділяє наступні компоненти емоційної культури: мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, саморегулюючий та емоційно-почуттєвий [5].

На думку І. Бега, навчально-пізнавальна діяльність студентів сприятиме формуванню емоційної культури, якщо буде організована з урахуванням таких принципів: включення особистості до гуманістично орієнтованої й особистісно значущої діяльності; формування творчої особистості; устанавлення гуманних стосунків між учасниками освітнього процесу; вибору оптимальної системи методів формування емоційної культури з урахуванням індивідуальних особливостей особистості [6].

Важливе значення для розвитку емоційної культури майбутніх вчителів початкової школи мають освітні компоненти, спрямовані на професійну підготовку майбутнього фахівця. Розглянемо їх на прикладі освітньо-професійної програми Дошкільна освіта. Початкова освіта другого (магіс-

терського) рівня вищої освіти, реалізація якої відбувається на факультеті дошкільної та спеціальної освіти Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини [7].

До переліку таких дисциплін можна віднести: «Теорія і технології інтегрованого курсу «Я досліджую світ», «Теорія і технологія галузі «Математика», «Технології фахових методик початкової освіти», виробнича педагогічна практика, які мають тісні між предметні взаємозв'язки.

Так, під час вивчення освітнього компонента «Теорія і технології інтегрованого курсу «Я досліджую світ» здобувачі вищої освіти знайомляться з важливою формою роботи, яка притаманна для початкової школи – ранковою зустріччю, до якої залучені усі бажаючі діти та обов'язково бере участь учитель.

У порадику для вчителя Нової української школи чітко описана важливість та значення ранкової зустрічі: «Піклування один про одного, відчуття емоційної безпеки, яка потрібна для того, аби ділитися важливими ідеями та досвідом, готовність допомагати друзям – це саме ті характеристики, що відображають сутність ранкової зустрічі» [8].

Опановуючи методику проведення ранкової зустрічі, здобувачі вищої освіти безпосередньо стають учасниками її проведення. У процесі роботи, вони мають змогу визначити власний емоційний стан та покращити його шляхом взаємодії із іншими учасниками освітнього процесу.

Такі заняття дають дітям змогу розвивати соціальні та навчальні навички, поєднуючи соціальний, емоційний та інтелектуальний розвиток кожного учня. Повторення позитивного досвіду сприяє розвитку доброти, емпатії та інклюзії, а також дає результати як у спільноті класу, так і поза його межами [9].

Однією з функцій ранкової зустрічі є нормалізація емоційного стану учасників, шляхом створення позитивного емоційного мікроклімату в освітньому середовищі, зокрема створення емоційно безпечного освітнього середовища.

Позитивний настрій в аудиторії створюється за рахунок:

- атмосфери довіри;
- відчуття приналежності до спільноти;
- участі в прийнятті рішень;
- доброти та заохочення з боку однолітків;
- вільного від критики ставлення педагога;
- очікування конкретних результатів;
- справедливості та неупередженості [9].

Важливими у роботі вчителя початкової школи є технології, які полегшують, урізноманітнюють та вдосконалюють освітній процес. Так, опановуючи навчальні дисципліни «Теорія і технологія галузі «Математика», «Технології фахових методик початкової освіти», здобувачі вищої освіти мають

зможу ознайомити з мультимедійними освітніми додатками.

Мультимедійний контент виправдовує доцільність свого використання тим, що дає змогу одночасно задіювати зоровий та слуховий аналізатори, що значно покращує сприйняття навчальної інформації. Сучасна, ігрова динаміка сюжету та інтерактивна взаємодія з персонажами створюють невимушену, дружню атмосферу для навчання та взаємодії [10].

Прикладами таких програм є мультимедійна освітня програма (старт-кейс) «Розумники», інтерактивна та навчальна ігрова платформа LearningApps, освітній проект, призначений для дітей молодшого шкільного віку «Вивчаю – не чекаю», мультимедійні уроки «Нова школа» тощо.

Такі програми дають змогу реалізовувати технологію BYOD, коли дитина отримує завдання на власному гаджеті, яке треба виконати самостійно. Таким чином, реалізуються з ротатійні моделі «Daily 5» і «Daily 3» («Щоденні 5» з мовно-літературної та «Щоденні 3» з математичної освітніх галузей). Тобто, отримавши завдання та вказівки до його виконання, дитина працює на своєму пристрої та долає ігрові мультимедійні перепони математичного змісту [11].

У процес вивчення означених навчальних дисциплін чималої уваги надається дослідженням педагогічних явищ, емоцій та шляхів їх виявлення; впливу емоційного стану особистості на її продуктивність; особливості протікання пізнавальних процесів; шляхи регуляції емоційного стану педагога та учня. З цією метою на заняттях застосовуються ряд дидактичних технологій, з якими здобувачі вищої освіти знайомляться, вчать застосовувати у власній практичній діяльності під час виробничої педагогічної практики та неодмінно самі стають учасниками освітнього процесу: мозковий штурм, сторітеллінг, вільні прогресивні дискусії, інтерактивне навчання, ділові ігри, мозкові атаки, BYOD, ситуативне та перевернуте навчання тощо.

У процесі практичних та лабораторних занять у здобувачам вищої освіти пропонується ряд емоційних вправ, проблемних завдань та ситуацій для вирішення, професійно-ділові ігри, диспути, дослідження з теми «Емоційна культура». Така робота безсумнівно сприяє розвитку емоційної культури майбутніх учителів початкової школи.

Отримані знання, уміння та навички, магістри мають змогу реалізовувати у професійній діяльності під час проходження виробничої педагогічної практики у початковій школі.

Висновки і пропозиції. Емоційна культура є необхідною умовою постаті сучасного вчителя початкової школи. Процес її формування та розвитку має відбуватися разом із зростанням особистості. Чинне місце у розвитку емоційної культури

майбутнього вчителя початкової школи належить закладу вищої освіти, де відбувається професійна підготовка майбутнього педагога. Проте, сьогоднішній освітній процес у ЗВО лише частково реалізує означену складову, хоча реальності сьогодення, спричинені збройною агресією російської федерації ще більше актуалізує проблему розвитку емоційної культури майбутнього вчителя початкової школи у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти.

Список використаної літератури:

1. Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії імені Г. С. Сковороди. Київ: Абрис, 2002. VI, 742 с.
2. Український Радянський Енциклопедичний Словник : [В 3-х т.] / редкол. : А. В. Кудрицький (відп.ред.) та ін. [2-ге вид.]. Київ: Голов. ред. УРЕ. 1987. 735 с.
3. Стас Т.В. Формування емоційної культури майбутніх учителів початкової школи засобами образотворчого мистецтва : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Одеса, 2014. 246 с.
4. Барчі Б.В., Барчій М.С. Емоційна культура як складова професійної підготовки майбутніх педагогів. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*. 2018. Вип. 2 (8). С. 247–249.
5. Анненкова І.П. Формування емоційної культури майбутніх учителів у процесі вивчення педагогічних дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Одеса, 2003. 21 с.
6. Бех І.Д. Виховання особистості : у 2 кн. Київ: Либідь, 2003. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. 344 с.
7. Освітньо-професійна програма «Дошкільна освіта. Початкова освіта» другого (магістерського) рівня вищої освіти. URL: <https://udpu.edu.ua/documents/educational-programs/29565/2023/Освітня%20програма%20Дошкільна%20освіта.%20Початкова%20освіта%20магістр.pdf?ver=1690435033> (дата звернення 27.08.2023).
8. Нова українська школа: poradnik для вчителя / під заг. ред. Н. М. Бібік Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.
9. Ранкова зустріч: що це і навіщо. URL: <https://nus.org.ua/articles/rankova-zustrich-shho-tse-i-navishho/> (дата звернення 05.09.2023).
10. Рябошапка О.В., Гурський І.Ю. Альтернативні освітні технології у роботі з сучасним поколінням дітей. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 59. С. 255–260.
11. Рябошапка О.В. Підготовка майбутніх вчителів до застосування інноваційних технологій у процесі навчання математики молодших школярів. *Інноваційна педагогіка*. 2023. № 60. С. 136–139.

Ishchenko L., Ryaboshapka O. Development of the emotional culture of the future teacher in the process of professional training

The article is devoted to the problem of developing the emotional culture of the future primary school teacher in the process of professional training.

The basis of the investigated problem is a number of normative legal acts: Laws of Ukraine "On Education", "On Preschool Education", "On Full General Secondary Education", "On Higher Education", Basic Component of Preschool Education, State Standard of Primary Education, Concepts "New Ukrainian school" and the development of pedagogical education, etc.

It was found that the period of the COVID-19 pandemic, the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of our state, actualized the need for the development of emotional culture among pedagogical workers.

The concept of "emotional culture" was considered and a brief review of the description of this definition and its basis by leading scientists of Ukraine was carried out.

It was determined that emotional culture is a necessary component of the professional training of a future primary school teacher in the conditions of a higher education institution.

It has been investigated that the process of developing the emotional culture of the future primary school teacher will be facilitated by the creation of a favorable, humane, personally oriented educational space, in the activities of which the student of higher education will be included as a subject.

It has been found that for the effective development of the emotional culture of the future teacher in the process of professional training, the educational components of the educational and professional program, which is used to train students of higher education, are of great importance.

The analysis of the specified problem was carried out on the example of the training of future teachers under the educational and professional program Preschool Education. Primary education of the Master's degree of the Faculty of Preschool and Special Education of Uman State Pedagogical University named after Pavlo Tychyna.

The specified educational and professional program does not provide for an educational discipline that would be clearly aimed at developing the emotional culture of future primary school teachers. However, "Theory and technologies of the integrated course "I explore the world", "Theory and technology of the field "Mathematics", "Technologies of professional methods of primary education", industrial pedagogical practice are defined as educational components that can contribute to development.

In the process of mastering these disciplines, students of higher education get acquainted with the technologies, methods, techniques and forms of work inherent in elementary school, learn to create a safe educational environment, in particular, an emotionally comfortable one. In the process of such work, future primary school teachers focus attention on their own emotional state, determine its impact on the productivity of pedagogical activity, and learn to regulate it.

Key words: *emotional culture, primary school teacher, professional training, educational component, institution of higher education.*